

Tussen chemie, mystiek en symboliek

Corneille liet zich als kunstenaar leiden door eigen inzichten en stoorde zich niet aan de gebruikelijke ‘tirannie van het topstuk’, zoals door Ronald beschreven. Zelf ontkomen we echter niet (steeds) aan de (tirannieke) eisen die normaliter aan een tribaal object gesteld worden. Wellicht de belangrijkste daarvan is ‘authenticiteit’. Over de achtergronden en betekenis ervan zal worden ingegaan in een nieuwe serie artikelen. Met ‘authentiek’ wordt veelal bedoeld, dat het object lokaal is vervaardigd voor ‘gebruik in de authentieke rite’, en dat het die rite werkelijk ook ondergaan heeft – liefst vaak en langdurig. Dát ‘feit’ bestempelt het object vervolgens als ‘echt’.

Hoe kijken wij aan tegen die authentieke rituelen en symboliek? Waar hangen ze mee samen en waar zit die mystieke kracht van de verschillende rituele objecten? Wat zijn die magische krachtstoffen en welke materialen zijn daarvoor gebruikt? Wat was hun betekenis in de rite? Maar ook zullen we het hebben over de effecten ervan op het patina van een object. Verder zal aandacht worden besteed aan de verschillende onderzoeks technieken en aan de betekenis van dit alles voor de objecten in onze eigen collectie. Hopelijk zullen deze artikelen voor enkele leden een prikkel gaan vormen tot het schrijven van meer specialistische essays over specifieke onderwerpen zoals deze technieken.

Henning Christoph zal het spits zal afbijten met zijn beschrijving van rituelen rond Kotoko ruitertjes. Maar eerst geven we het woord aan Nienke Essed, voor haar Inleiding over interculturele mystiek. **Redactie**

Inleiding

door **Nienke Essed**

“Het voortschrijdende gebruik van de rede, van het verstand, doet binnen onze samenleving de overtuiging groeien, dat deze toename van kennis het leven uiteindelijk berekenbaar en daarmee beheersbaar zal maken. Voor geheimzinnige machten of geesten die je, zoals in een primitieve samenleving, zou kunnen beïnvloeden met magische middelen, daarvoor is dan geen plaats meer. Deze intellectualisering betekent de ‘onttovering’ van de wereld.”

Vrij naar: Max Weber, Wetenschap als beroep, München 1919 [1]

Dit is de beknopte interpretatie van de oorspronkelijke tekst van de Duitse socioloog Max Weber (1864-1920) over wat hij noemde “de onttovering van de wereld” [2]. Hij beschreef hiermee het toenemende belang dat werd toegekend aan de rationalisering (intellectualisering) van de moderne Westerse samenleving. Waar voorheen het leven nog een zekere betovering in zich droeg, is de moderne Westerse mens zo langzamerhand terecht gekomen in een wereld waarin alles verklaard en gepland kan worden. Onze wetenschap is vooral

gericht op het objectief waarneembare, waardoor directe waarneming moet leiden tot objectieve onderzoeksresultaten. Al vele eeuwen zijn we op zoek naar “de werkelijkheid” en inderdaad hebben we door een rationele benadering de grenzen van onze kennis steeds verder kunnen verleggen. Een voorbeeld daarvan vinden we binnen de geneeskunde, waar van de meeste ziektes de oorzaken inmiddels bekend zijn en waardoor ook de behandelingen gericht en effectiever konden worden. Echter nog steeds kun je in situaties terecht komen, waarin jou zomaar iets ‘overkomt’, al wordt daar dan meestal wel weer een ‘verklaring’ voor gevonden. En bij iets echt onbegrijpelijk wordt dit in de regel afgedaan als ‘toeval’. Op deze manier houden we nu zelf schijnbaar de controle over ons leven.

Toch zijn er ook momenten in ons leven, dat we ons bewust worden van zaken die onze ratio te boven gaan. Vooral als blijkt dat die controle niet zo strikt is als we dachten en het leven “buiten ons om” een andere wending neemt. Of zomaar ineens, wanneer je in de natuur getroffen wordt door een prachtig uitzicht of als je je nietig voelt onder een immense sterrenhemel. Ineens kun je dan ten diepste

geraakt zijn met het besef dat er iets is, dat hoger en verder reikt dan jij zelf en waarvan jij slechts een onderdeel bent [3].

In de niet-westerse culturen zijn mensen veel meer doordrongen van dat besef dan in onze seculiere samenleving. Tegenslag en ziekte worden in die culturen in de regel verklaard uit de inwerking van allerlei mystieke en duivelse krachten van buitenaf, of door toedoen van jou niet gunstig gezinde personen. Daartegen kun je je alleen verweren door gebruik te maken van liefst sterkere mystieke tegenkrachten. Die laten zich natuurlijk niet dwingen, en zij vergen een zeer zorgvuldige rituele benadering, waarvoor je veelal de hulp inroept van een medicijnman, sjamaan of priester (in vervolg ‘medicijnman’).

Opvallend daarbij is dat de vormgeving en invulling van die mystieke tegenkrachten bij de verschillende culturen grote overeenkomsten vertonen. Velen hebben gezocht naar verklaringen hiervoor. Zo ook de Duitse filosoof Johann Gottfried von Herder (1744-1803), die de mens zag als onderdeel van de Natuur, een Natuur die universeel aanwezig is en gezien kan worden als vitale oerbron voor iedere cultuur

[4]. In de niet-westerse culturen herkennen we deze verankering in de Natuur het duidelijkst. Veelal heerst daar het idee, dat niet alleen elk wezen (plant, dier, mens), maar ook ieder object (steen, voedingsstoffen, kralen, metalen) “van Nature” een soort geest of kracht in zich herbergt. Een kracht die geraadpleegd kan worden, of gebruikt kan worden om een bepaald doel, zoals genezing, te bereiken. Het is in die culturen gewoon om een medicijnman tegen een steen of boom te horen praten om de innerlijke kracht daarvan te bewegen zich in te zetten voor bv de genezing van een zieke [5]. Opmerkelijk is in dit verband de ervaring van de Zwitserse psychiater Carl Gustav Jung (1875-1961) [6]. Als jongen sneed hij een klein popje uit het eind van een houten liniaal en deed dat in een kistje. Hij legde er een steen bij die hij in twee helften had beschilderd, en verstopte het kistje op zolder. Af en toe trok hij zich op zolder terug om het popje met kleine papiertjes een boodschap te brengen in zijn eigen geheime taal. Dit ritueel bezorgde hem, zo zei hij later als volwassene, *‘een gevoel van innerlijke rust en veiligheid’*. Later ontdekte hij ook gebruiken bij vreemde volkeren, welke sterk leken op deze herinnering. Hij noemt als voorbeeld de totems van inheemsen, zoals de Tjurunga, stenen van de Arrernte Aboriginals in Australië, maar ook de verzameling 'zielstenen' in de buurt van Arlesheim (Zwitserland). Hij concludeerde daaruit dat zijn eigen gedrag een onbewust ritueel had gevormd, dat hij indertijd niet begreep, maar dat opvallende overeenkomsten vertoonde met praktijken op verafgelegen plekken. Plaatsen die hij toen nog nooit bezocht had en waarvan hij ook het bestaan niet kende [7].

Zijn ontdekking van wat hij de psychologische *‘archetypen’* noemde en het *‘collectieve onbewuste’* be-

rustten gedeeltelijk op deze ervaringen. Hij was van mening dat een mens gevormd wordt door zijn persoonlijk bewustzijn, maar daarnaast ook, en zelfs grotendeels, door wat hij het *‘collectieve onbewuste’* noemde, een deel van het onbewuste dat *“door elk ras of soort wordt gedeeld.”* Ook de *‘archetypen’*, de onbewuste, universele ideeënpatronen (o.a. bekend als droomsymbolen), zouden al als een soort blauwdruk bij voorbaat geprint zijn in dat *‘collectieve onbewuste’* [8].

Ondanks die wellicht ‘aangeboren’ overeenkomst tussen culturen, valt het in de praktijk niet mee om een andere cultuur volledig te begrijpen en te accepteren. Interessant zijn in dit opzicht de bevindingen van de Franse cultureel antropoloog Claude Lévi-Strauss (1908-2009), die in de jaren 30 van de vorige eeuw als antropoloog naar Brazilië trok. Aan het einde van een langdurig verblijf bij verschillende Indianenstammen realiseerde hij zich hoe lastig het is om ‘een andere cultuur’ werkelijk te doorgronden en de gebruiken op een juiste manier te interpreteren. Toch bleef Lévi-Strauss overtuigd van de gelijkwaardigheid van culturen. Maar hoe objectief je ook wilt zijn, er is altijd die ‘eigen bril’ waar je door kijkt en waardoor je geneigd bent om je eigen samenleving ongemerkt toch een bevoorrechte plaats toe te kennen. Dat geldt al helemaal daar waar het gebruiken betreft die ons vreemd zijn [9]. En nog moeilijker wordt het als je nooit ter plaatse geweest bent en je je nooit onbevangen binnen die ‘andere cultuur’ begeben hebt.

Ook de Nigeriaanse hoogleraar Maurice Iwu (1950), gaat daarvan uit in zijn Handbook of African Medicinal Plants (5). *“Eén van de misvattingen”*, zegt hij, *“is het gebruik van symbolen, voorwerpen en rituelen bij genezing en als onderdeel van de attributen van de Medicijnman. Die voorwerpen ... hebben geen kracht of*

macht vanuit zichzelf, nee, die kracht moet eerst aangeroepen worden door bezweringen door de Medicijnman”. Eenmaal ingewijd krijgen de voorwerpen dus een nieuwe status en worden ze vereerd en met respect behandeld. Maar niet ingewijde of ‘niet-werkende’ voorwerpen worden daarentegen vaak ook weer gemakkelijk afgedankt. Hoe dit laatste in zijn werk gaat verschilt per cultuur. Zo beschrijft Henning Christoph [10] in dit nummer van Tribale Kunst en Cultuur uitgebreid deze gang van zaken rond de magische ruitertjes bij de Kotoko.

En of de magie wérkelijk uit onze westerse samenleving is verdwenen, zal af en toe ter sprake komen in volgende afleveringen.

Nienke Essed.

Literatuur :

- [1] Dassen, Patrick: De onttovering van de wereld. Max Weber en het probleem van de moderniteit in Duitsland, 1890-1920 Oorschot 1999
- [2] http://de.wikipedia.org/wiki/Entzauberung_der_Welt
http://nl.wikipedia.org/wiki/Onttovering_van_de_wereld
- [3] Lippe Bisterveld van, I: Leven in verbinding Ankh-H-blz 92, 2010
- [4] Haenen, Henk: Afrikaans denken Buijten & Sch. blz. 25-26, 2006
- [5] Iwu, Maurice M: Handbook of African Medicinal Plants CRC Press hoofdstuk 4, 1993
- [6] [nl.wikipedia.org: C.G.Jung](http://nl.wikipedia.org/wiki/C.G.Jung)
- [7] Jung C.G.: Herinneringen, Dromen, Gedachten. Autobiografie. Lemniscaat, blz. 30, 1976
- [8] www.ont-moet.com
- [9] Lévi-Strauss, Claude: Het trieste der tropen. Spectrum hst 37, 1962
- [10] Christoph, Henning – Het geheim van de Putchu Guinadji. Tribale Kunst en Cultuur, blz 13, nr 4, 2013